

Faneringstekniker under rokokoperioden

och några av dess utövare

Helén Johansson

Carl Malmsten CTD, Linköpings universitet

TMTR 77

Stockholm

2004-01-26

Omslagsbild: Byrådetalj av Lorentz Nordin.
Foto: Grundström, Torbjörn.

Sammanfattning

Rokokoperiodens snickare arbetade under mycket svåra och komplicerade förhållanden. Modet krävde att möblerna skulle vara asymmetriska och buk-tiga. Snickarna fick många svåra problem att lösa, både konstruktions- och dekorationsmässigt.

Ett av många problem låg i att fästa faner på dessa samtidigt konkava och konvexa former. Ett faner kan av naturliga skäl inte böjas åt två håll samtidigt, det spricker. Det rådande modet krävde detta och snickarna var tvungna att lösa detta på något sätt. Tre sätt att fästa faner användes; parketläggning, hela faner och blomsterintarsia.

Parketläggning innebar att man delade upp faneret i mindre bitar. Det vanligaste var att man gjorde romb- eller kubformer men även runda former användes. Därefter limmades bit efter bit tills man täckt hela träytan. En skicklig snickare som tillämpade denna typ av läggning var Christian Lining.

Att fanera med hela faner var mycket svårt. Lorentz Nordin anses som den skickligaste inom denna teknik. Som tidigare nämnt spricker faner när man försöker böja det åt två håll. Spänningarna blir för stora och faneret spricker. Nordin kunde lösa detta på ett spektakulärt sätt vilket resulterade i mycket vackra och välgjorda faneringar. Ett av sätten att lösa problematiken var att dela upp faneret i smala remsor och sedan fanera på dessa i samma ordning som de satt i faneret. Ett annat sätt var att limma faneret bit för bit och sedan i sprickorna som uppstod lägga i nya bitar som passade i mönstring och fiberriktning.

Blomsterintarsia eller franskans *marqueterie à fleurs* var det tredje sättet att fanera på. Genom att först såga intarsian och limma den och sedan limma ner den i bottenfaneret kunde man lösa problemet. Ett annat sätt var att inkrustera eller bottna ner bitar i det fastlimmade bottenfaneret. Carl Petter Dahlström är en av få i Sverige som ägnade sig åt denna teknik, han blev mycket skicklig.

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte.....	5
1.2 Frågeställning	5
1.3 Metod.....	5
2 Bakgrund	6
3 Limningstekniker	7
4 Parkettläggning.....	9
4.1 Christian Linning	10
5 Hela faner	12
5.1 Lorentz Nordin	12
6 Blomsterintarsia.....	14
6.1 Carl Petter Dahlström	14
7 Slutord.....	16
Referenslista.....	17

1 Inledning

Under rokokoperioden var snickarna tvungna att lösa många problem för att kunna följa det rådande modet. Med de buktiga och svulstiga funktionsmöblerna blev problematiken inom möbelkonsten ett faktum. Exotiska och dyra träslag användes till att fanera ytorna med. För att få så lite spill som möjligt, vackraste fanerläggningen samt fästning av faneret utvecklade man olika faneringstekniker.

1.1 Syfte

Den här rapporten avser att redogöra för faneringstekniker under rokokoperioden. Här behandlar jag bakgrund, olika limnings- och faneringstekniker. Jag tar också upp tre kända snickare inom varje faneringsteknik vilka utvecklade tekniken till det yttersta.

1.2 Frågeställning

Vilka faneringstekniker använde man under rokokoperioden?

1.3 Metod

Till den här rapporten har jag hämtat fakta från ett flertal böcker som berör stilperioder, intarsia och snickarmästare. För att finna information om dessa ämnen har jag gjort en litteratursökning samt genom eget tillämpat arbete.

Jag har valt att utforska rokokoperiodens olika faneringstekniker vilket betyder att jag varit tvungen att söka bakgrunden till att faner började tillverkas och varför man byggde möbler som man gjorde. Även de olika limningsteknikerna har jag tagit upp. Genom bakgrunden blir det mer klart om varför de olika faneringsteknikerna uppfanns och därifrån kommer jag presentera de olika teknikerna närmare. Jag kommer också att ta upp en känd snickare för varje faneringsteknik.

2 Bakgrund

Faner började användas redan i antikens Egypten. Man har hittat väl bevarade möbler och föremål i gravar där man kunnat få en god inblick av såväl material och tekniker. Anledningen till att man började framställa faner var bristen på skog och att man på ett optimalt sätt var tvungen att utnyttja importerat trä. Till Sverige kom faneret och fanering under senmedeltiden (Brunne, 1996). Fast det var egentligen inte förrän under renässansen (ca 1530 – ca 1610) som fanering och intarsia fick sitt genombrott. Det var genom en rad storartade slottsbyggen arrangerade av Vasaätten. Gustav Vasa och hans söner Karl IX, Erik XIV och Johan III var väldigt intresserade av byggnadskonsten och kallade in konstnärer och konsthantverkare från bl.a. Italien, Tyskland och Holland (Andrén, 1965). Bland de första fanerade möblerna var kabinettskåpen där dekorationen bestod av en mängd inläggningar av olika faner, s.k. intarsia.

Fram till rokokoperioden fanerade man möblerna med både hela faner, parketläggning och intarsia. Ytorna var raka eller böjda lodrätt. Men med rokokon kom ett nytt mode, dubbelsvängda ytor. Det betydde att ytorna skulle vara svängda både vågrätt och lodrätt och detta innebar problem för snickarna.

De konstnärer som framförallt kan betraktas som rokokostilens grundare var Juste Aurèle Meissonier (1695 – 1750) och Nicolas Pineu (1684 – 1754), båda verksamma i Paris (Brunne, 1996). Möblerna under rokokoperioden tillhör de mest fantasifulla och komplicerade av alla stilperioder. Modet krävde att möbler och föremål skulle vara asymmetriska, organiska och lätta i sin gestaltning och utformning. Det kan betraktas som en reaktion på barockens tunga pompösa möbler. Kreativiteten för utsvängningar och nyskapande var utan gränser för formgivarna men för möbelsnickarna var det problematiskt. Det var under den här perioden som möbelsnickarna fick sätta sina kunskaper på prov, både konstruktions- och utsmyckningsmässigt. Under en längre period hade man använt faner på sina möbler men med det buktande modet ändrades också förutsättningarna för själva faneringsteknikerna.

Snickarna eller gesällerna i Sverige fick sin utbildning genom att gå hos en mästare. Under slottsbygget blev det vanligt att gesällerna begav sig till Paris för att lära sig mer om yrket. Samtidigt gavs det tillfälle att bekanta sig med stilen (Brunne, 1996)

Rokokostilen introducerades i Sverige på 1730-talet i samband med återuppbyggnaden av Stockholms slott som brunnit ner 1697. Efter ett långvarigt uppehåll mellan 1707 - 1728 kallades en grupp franska konstnärer och snickare in omkring 1730 för att arbeta med inredningen eftersom man ville ha en modern inredning. Detta kom att göra att Sverige tillämpade en mer fransk stilform än något annat land. Fast det var inte förrän 1754, när den kungliga familjen flyttade in i slottet som stilen slog igenom på allvar i Sverige (Andrén, 1965).

3 Limningstekniker

För att förklara de olika faneringsteknikerna måste man vara införstådd med hur man fäste faneret på blindträet. För detta fanns flera tekniker, jag kommer här att ta upp tre av de vanligaste.

Den första och vanligaste av teknikerna var att limma fast faneret på blindträet genom att riva fast faneret. Det innebar att man med en penhammare eller något liknande verktyg rev eller enklare beskrivet, gned fast faneret. Genom att utnyttja det animaliska limmets vidhäftningsförmåga tillsammans med rivningen kunde man limma fast bit för bit.

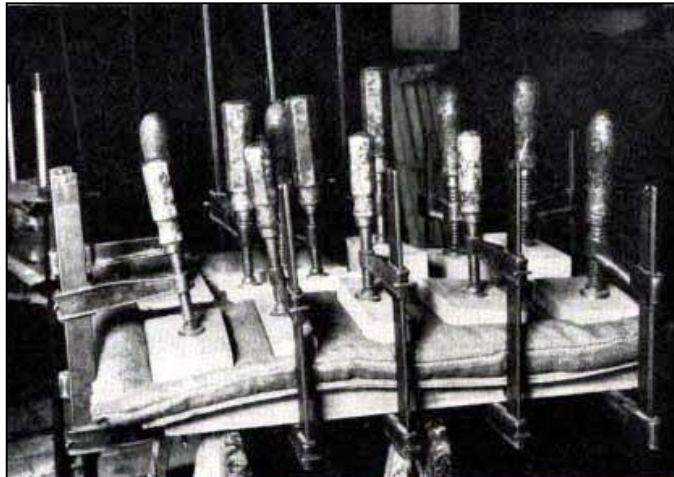
En rokokosida är svängd åt två håll, för att få den dybbelsvängd måste blindträet bearbetas. Med mejsel eller stämjärn höggs trä bort för att få den typiska dubbelsvängda ytan. Sedan grovhyvlades sidan och därefter gick man vidare med olika raspande och skrapande verktyg för att få träytan så slät som möjligt. När detta var klart tandhyvlades träytan vilket gjorde den lätt räfflad. När detta var klart förlimrades träytan med ett utspätt animaliskt lim en eller ett par gånger (se figur 1). Limmet värmdes upp till 60°C för att få bästa limegenskap. När fanerbiten- eller bitarna hade fått sin form ruggades undersidan upp med ett grovt slipmaterial eller dylikt. Sedan ströks limmet på undersidan av fanerbiten och på blindträet och revs fast. Limmet torkar fort så rivningen var tvungen att ske omgående. Det var viktigt att få bort alla luftbubblor under fanerbiten. Om något sådant mot förmodan skulle ske kunde man med värme eller vatten lätt få bort biten igen och göra om proceduren igen.

Figur 1. Förlimning av blindträ.
Foto: Helén Johansson

Det andra sättet att limma fast faneret var genom tyngder som sandsäckar eller säckar med spån. De formade sig efter den svängda träytan i samband med fastspänningen. Proceduren ter sig likadant som ovan beskriven från ytbearbetning till limstrykning. Istället för att riva fast biten använde man sig av tyngden. Det viktiga var att tyngden kunde forma sig efter en konkav

eller konvex yta. Först limströks fanerbiten- eller bitarna och lades på sin rätta plats på blindträet, därefter lades ett papper, för att inte tyngden skulle fastna och sen sandsäcken ovanpå. När tyngden lagts tillrätta lades en rak plank eller liknande och sen spände man ihop hela paketet med tvingar, detta kräver givetvis att blindträets undersida var rak (se figur 2).

Figur 2. Limning med sandsäck.
Foto: Paulsen, Gregor (1934)

På en del möbler kan man på mycket nära håll se små hål. Detta kan verka förbryllande men förklaringen är enkel, här har snickaren använt sig av nålar eller nubbar för att limma fast faneret. Tekniken kunde underlätta vid fanering av ådror och friser då själva parkettmönstret är rundat. Även vid parkettläggning har tekniken använts. Man satte då nålar eller nubbar genom faneret medan limmet fortfarande var klabbigt och fick det på så vis på plats.

4 Parkettläggning

Parkettläggning eller *marqueterie à cube* som det heter på franska hade introducerats redan under senbarocken på högrestandsmöbler. Fast det var inte förrän under rokokon som tekniken fick större spridning. Anledningen var de dubbelsvängda ytorna som rokokon var så känd för. Faneret kan av naturliga skäl inte böjas åt två håll samtidigt då kraftiga spänningar uppstår och det spricker. Vad man gjorde var att man delade upp faneret i mindre bitar som man limmade fast som ett parkettmönster. När man tittar på rokokomöbler så ser parkettläggningarna inte likadana ut, fantasin hos snickarna varierade lika mycket som antalet pjäser.

Det vanligaste sättet att fanera enligt parkettmetoden var att lägga bitar av faner i form av romber eller kuber i ett rutmönster oftast inramat av en åder med en diagonal- eller tvärställd fris runt om. Genom denna snedställning av faneret förhöjdes ådringens effekt.

En annan typ av parkettläggning var att lägga runt formade bitar. Ett typiskt svenskt särdrag var de balusterformade mittfälten som man kan se på många rokokobyråar, (se figur 3) detta är inget man finner på utländska pjäser (Brunne, 1996). Ett annat sätt var att lägga bitarna så det såg ut som vridna tårtbitar (se figur 4).

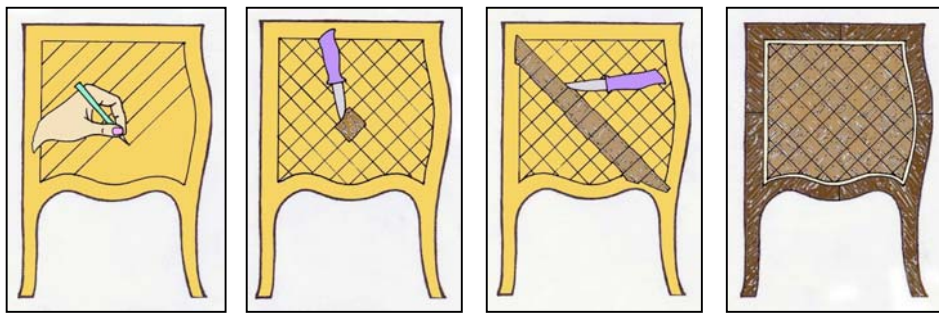

Figur 3. Byrå av Johan Wilhelm Metzmacher.
Foto: Stockholms Auktionsverk

Figur 4. Byrå av Israel Millman.
Foto: Sylvén, (1996)

Tekniken för parkettläggning var densamma för alla typer av parkettläggningar. Efter tandhyvlingen och limpåstrykning av blindträet ritade man upp mönstret som läggningen skulle ha (se figur 5). Sedan började man med att limma fast biten som skulle sitta i mitten på mönstret. Biten skulle vara aningens större än slutstorleken för när den var fastlimmad skar man rent en sida längs ritningen med ett vasst skärverktyg (se figur 6). Därefter limmade man fast en ny bit och skar rent (se figur 7). På detta sätt jobbade man sig fram till det slutgiltiga och färdiga resultatet (se figur 8).

Figur 5.

Figur 6.

Figur 7.

Figur 8.

4.1 Christian Linning

Christian Linning föddes 1706 i Stockholm. Den 10 juli 1730 vid 17 års blev han lärling hos Christopher Wellendorph d.y. Inte förrän fyra år senare, alltså 1734 blev han gesäll. Han var troligen gesäll hos Wellendorph till ca 1743, kanske med avbrott för gesällvandring. Sin lådgesäll fick han 22 oktober, 1742. Den 31 oktober 1744 blev han ämbetsmästare och var det fram till sin död 1779. Under hela den tiden var hans verkstad den mest produktiva i hela Stockholm. 1746 gjorde han sitt mästerstycke som bestod av ett kabinettskåp. Han fick sitt burskap den 11 mars 1746. Linning var blev ålderman 7 november, 1772 och var det fram till sin död.

Linning var gift två gånger under sitt liv. Första gången med Maria Christina Pihl, hon dog 1746. 1747 gifte han om sig med Johan Hugo Furlohs (ämbetsmakare 1724 – 1745) änka, Maria Christina Wulf. I samband med äktenskapet med Furlohs änka övertog han också hennes verkstad som innehöll 13 st. hyvelbänkar. Verkstaden var belägen på Köpmangatan 3 i Stockholm. I början av sin verksamhet utförde han bl.a. skåp och byråar i mer tyska, holländska och engelska stilformer men under 1750-talet blev hans möbler mer influerade av franska rokokoformer. Under tiden som ämbetsman hade Linning 52 lärlingar inskrivna på tre till sex år, en av dessa var Maria Christinas son från äktenskapet med Furloh som gick i lära hos Linning i fem år. Utav dessa lärlingar blev 41 gesäller.

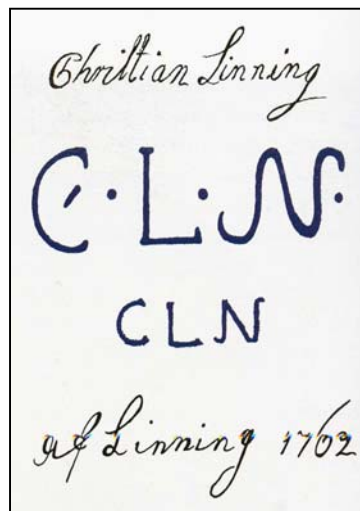
Genom Linnings produktion som varade i över 30 år kan man få en god uppfattning om stilutvecklingen inom svensk möbelkonst under en del av rokokoperioden. I Linnings verkstad tillverkades skåp, byråar, sekretärer, snedklaffsekretärer, skrivbord, mekaniska arbetsbord, spelbord, toalettbord, småbord, kommoder, schatull m.m. De mest karaktäristiska möblerna i han produktion är hans byråar. Han varierade sig i storlek när det gällde utformningen av sina rokokobyråar men de var alltid vackert välformade och rikt dekorerade med beslag (se figur 9). Under senare delen av rokokoperioden utförde han även möbler med lätta och smäckra former.

Linning använde olika sorters träslag när han fanerade. Valnötsträ var det vanligaste, speciellt under den tidigare produktionen men även trä som plommon, amarant, sockerdan, jakaranda, sandel, oliv, oxel, en, syren eller lönn använde han, en del av dessa i friser och ådersystem. Det finns arbeten av Linning som är fanerade helt i t.ex. amarant, eller oliv.

Linning var noga med att signera sina arbeten (se figur 10), det ger oss idag en bra inblick i stilutvecklingen från senbarock till helt utvecklade rokok. Christian Linning dog 20 mars, 1779, 66 år gammal (Sylvén, 1996).

Figur 9. Byrå av Linning
Foto: L. Sánchez, Juan, Stockholms Auktionsverk

Figur 10 Signering.
Foto: Sylven, Torsten
(1996)

5 Hela faner

Genom att fanera med hela faner drog man svårighetsgraden ett steg längre. Snickerimässigt anses fanering med helt faner på dubbelsvängda ytor vara mycket avancerat. Själva proceduren ter sig densamma eller mycket snarlikt fanering genom parkettmetoden det vill säga man använde fastsättningstekniker som rivning, tyngder eller nubbar. Svårigheten med denna teknik är att faneret inte kan böja sig åt två håll samtidigt som rokokons buktiga ytor kräver. Spänningar uppstår och faneret spricker.

Problematiken låg i att limma hela faneret på en gång. Första steget var att limma faneret bit för bit, alltså att man strök på lim på en liten bit av faneret och sedan rev fast det för att sedan fortsätta med en ny bit. Sprickor var oundvikliga och för att laga dessa kunde man dela faneret i fiberriktningen, antingen genom att dra isär det eller skära med en kniv eller något annat skärverktyg (se figur 11). Därefter fick man lägga i passande bitar med hänsyn tagen till fiberriktning och mönstring. Det viktiga här var att göra iläggningarna osynliga för ögat.

Figur 11. Lagning av spricka.
Foto: Helén Johansson

Ett annat sätt att fanera med helt faner var att dela upp faneret i smala remsor och sedan limma fast det i den ordning bitarna satt när det var helt. Med denna teknik var det svårt att få skarvarna osynliga.

Slutsatsen av detta är att fanera med helt faner är omöjligt på dubbelsvängda ytor men man kan osynliggöra skarvar så det ser ut som ett helt faner. Skickligheten låg i noggrannheten och tålmodet hos snickaren.

5.1 Lorentz Nordin

Lorentz Nordin tillhör den främsta när det gäller fanering med hela faner. Han tillverkade elegant formgivna möbler utan överdriven dekor.

Nordin föddes 1708. Den 13 oktober 1726 vid 18 års ålder började Nordin sin lära hos Eric Örn, där gick han var i fyra år tills han slutade 12 oktober, 1730. Det började bli vanligt att man sökte sig till Paris under gesäll-

vandringen och detta gjorde Nordin någon gång omkring 1740. 1743 återvände han till Stockholm och blev den 14 februari samma år antagen som hovschatullmakare tillsammans med Samuel Pasch. Båda dessa snickare blev mästare utan att behöva göra mästarstycke. Nordin blev mästare 1752. Nordin fick burskap den 4 oktober 1764 men blev uppsagd 6 juli, 1773. Nordin var gift två gånger under sitt liv och avled 78 år gammal den 3 oktober, 1786.

Man vet ganska mycket om Nordin tack vare att många signerade möbler finns bevarade (se figur 12). Man tror att han hade sin verkstad på Slottsbacken 6 och därifrån levererades möbler till bl.a. Lovisa Ulrika och andra medlemmar av kungahuset. Man vet att inför kungafamiljens inflyttning på Stockholm slott levererade Nordins verkstad minst sju stycken byråar.

Figur 12. Signering.
Foto: Sylvén, (1996)

Nordins kännetecken är att han fanerade med hela faner på dubbelsvängda ytor (se bild 13 och 14). Han använde träslag som jakaranda, amarant och olivträ. Nordin hade två mycket duktiga tyska gesäller i sin verkstad, Christopher Tietze och Christian Gotthart Willkom, båda från Sachsen. I många möbler av Nordin kan man hitta deras namn och data på gömda utrymmen (Sylvén, 1996).

Figur 13. Byrå av Lorentz Nordin.
Foto: Ekholm, Bukowskis

Figur 14. Sekretär av Lorentz Nordin.
Foto: Winter, Nordéns

6 Blomsterintarsia

Intarsia med blommor, även kallat *bloemen-marqueterie* eller *marqueterie à fleurs* var på modet i Paris i mitten på 1700-talet. Den stora mästaren i Paris hette Jean-François Oeben (1720-63). 1754 efterträdde Oeben som kunglig hovsnickare en av Charles Bouilles söner. Han och hans kollegor i Paris utvecklade den teknik som ligger till grund för modern yrkesmässig intarsiaframkallning. Tekniken går ut på att man mycket noggrant sågar ut bitar av en del av intrasian som sätts ihop med hjälp av att man limmar upp dem på ett papper. Med hjälp av pappret sitter bitarna på plats. Sedan sågas motivet in i det förfanerade bakgrundsfaneret och därefter limmas intarsian fast på blindträet. Därefter forstätter man likadant med nästa del av intrasian. En annan teknik för att få fast intarsian på blindträet var att inkrustera eller bottna ner det med något vasst skärverktyg grundfaneret. Vid användning av denna teknik var grundfaneret tvunget att vara förfanerat på möbeln. Denna teknik var vanlig på Georg Haupts möbler. Ville man framställa identiska motiv kunde man göra paket av upp till åtta lager faner och såga dessa samtidigt, en teknik som blev vanlig i slutet av 1700-talet. För att åstadkomma skugg- och djupeffekter använde man syror, gravering eller het sand som man doppade bitarna i.

Inom det svenska möbelhantverket kom inte denna typ av intarsia att spela någon speciellt framträdande roll. I Sverige var det i princip bara Carl Petter Dahlström (1705 – 1794) och Johan Niclas Eckstein (1732 – 1820) som dekorerade sina möbler med *marqueterie à fleurs* (Brunne, 1996).

Figur 15. Byrå av Carl Petter Dahlström.
Foto: Kungl. Husgerådskammaren

6.1 Carl Petter Dahlström

Carl Petter Dahlström föddes ca 1705. 1745 -1755 gesällvandrade han i Tyskland, Holland och Frankrike. Under sin Parisvistelse arbetade han hos den kända ebenisten Jean-François Oeben. När Dahlström kom hem blev han uppmärksamrad av C.J. Cronstedt och fick arbeta för hovet.

19 november, 1756 blev han utnämnd till ebenist för Den Kungliga Majestäts privilegier. Han fick burskap 6 april, 1758. Dahlström var gift med Anna Margareta Lilja, hon dog 1777. 1769 överlämnade han sina privilegier till Niclas Palmgren och ägnade sig sedan åt traktörverksamhet. Den 4 mars, 1794 avled Carl Petter Dahlström 89 år gammal.

Två av Dahlströms mest kända arbeten med blomsterintarsia är de han gjorde för hovet. Idag står de på Stockholms slott respektive på Nationalmuseum (se figur 15).

Stommarna är tillverkade av Lorentz Nordin och håller hög kvalitet, han har skrivit sin signatur med svart färg under dem. Båda byråarna är stämplade med kungliga ägarstämplar. Det var vanligt att två snickare samarbetade under 1700-talet, speciellt om en mästare var skicklig på intarsiadekor eller bronsbeslag.

7 Slutord

Genom att studera blindträet på fanerade möbler samt genom tekniker som används än idag kan man få en klar bild på vilka faneringstekniker man använde under rokokoperioden. Olika faneringstekniker krävde olika fastsättningstekniker. De faneringstekniker som användes var parketläggning, fanering med helt faner och blomsterintarsia i ett bakgrundsfaner.

För att summera rokokoperiodens snickare och deras faneringstekniker kan man utan problem säga att var de skickligaste när det gäller fantasi, problemlösning och uppfinningsrikedom. Många av dessa pjäser håller än i dag märkbart hög kvalitet både konstruktions- och dekorationsmässigt, vilket tydde på en stor skicklighet inom möbelhantverksyrket.

Referenslista

Andrén, Erik (1965). *Möbelstilarna*. Saxon & Lindströms Förlags Tryckeri. Stockholm

Brunne, Ulf (1996). *Intarsia – en historisk vägledning*. Nässjö.

Sylvén, Torsten (1996). *Mästarnas Möbler*. Bokförlaget Prisma. Stockholm

Lästips

Upmark, Gustaf (1912). *Möbler i avdelningen för de högre stånden*. P.A Norstedts & Söners Förlag. Stockholm.

Vahlne, Bo (1986). *Möbelhistoria på Gripsholm*. Kungliga Husgerådskammaren. Stockholm

Wancher, Ole (1966). *Nordiska museets möbler från svenska herremanshem II*. Forum. Stockholm

Wallin, Sigurd (1979). *Möbler från Svenska Herremanshem II*. Walter Ekstrand Bokförlag. Lund